

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Inger Bjørn Svensson:
Stenderup frimenighedskirke

Jon Kehler:
Et kik ind i Louise Augustas privatbibliotek

Ingeborg Jessen:
Seminariet i Augustenborg

F. S. Grove-Stephensen:
Er to danske konger døde i Søderup?

Gynther Hansen:
En politisk barndom

Thomas Otto Achelis:
»INAUGURATIO CHRISTIANA ALBERTINA«

Rettelse

»BOGBØRSEN«

Refugiet, Løgumkloster, bibliotekar frk. Bartholdy. Tlf. (047) 4 33 93.

Ønsker: Sønderjyske Årbøger 1892.

Sønderjysk Månedsskrift årg. 11, 12, 13, 14. 2. årg. nr. 1 – 10. årg. nr. 11 – 15. årg. nr. 3 7 – 31. årg. nr. 9 – 34. årg. nr. 4 8 11.

Grænsevagten 1919/20 – 1920/21 – 1934. 1921/22 nr. 1 2 3 – 1923/24 nr. 5 – 1962 nr. 5 6 8 9 10 – 1963 nr. 1 3 4.

Sprogforeningens almanak 1897, 1952. Kai Edvard Larsen: Vort grænseland 1942. Slesvigske kvinders julebog 1941, 1942, 1948.

Troels Fink og J. Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie, 1944. Ernst Siegfried Hansen: Kurier der Heimat, 1955.

H. P. Hanssen: Tilbageblik, bd. 4, 1948. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede, bd. 7–8. A. Svensson: Kamp og fest, 1960. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, bd. 1, 1955. Sønderjydske kvinder under fremmedherredømmet, bd. 1–2, 1930.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Haderslev amtskreds

Medlemmerne indbydes til egnsudflugt søndag den 15. august 1965. Turen vil i år gå til Skibelund i 100-året for dette historiske sted. Afgang fra Rødding kl. 14 (rutebil fra Haderslev rutebilstation kl. 13). Der køres over Langetved, hvor Kr. Hanssen vil fortælle om begivenhederne her i april 1945 (ca. 14,15). Der gøres holdt ved Skrave kirke (c. 14,40), ved Bejstrupgård i Københoved (c. 15,20), hvor G. Kloppenborg-Skrumsager vil fortælle. Over broen ved »Frihed« køres til Skibelund pavillon, hvor der drikkes kaffe (å kr. 4,50). Her vil der blive fortalt om Skibelund-mindesmærkerne, og hvad de fortæller os om Sønderjyllands historie gennem 100 år.

Turen ledes af museumsinspektør H. Neumann.

Deltagerafgift kr. 2,00. Rutebil c. kr. 9,00.

Tage Holm

Hans Neumann

J. Svane

Historisk Samfund for Sønderjylland

Åbenrå amtskreds

HISTORISK SØNDAG

22. august 1965 kl. 14–18

Der bliver holdt korte foredrag

ved Hærulf-stenen og Immervad bro af Senius Tiedemann, Hovslund, på Urnehoved ting af rentier H. P. Jørgensen, Olmersvold,

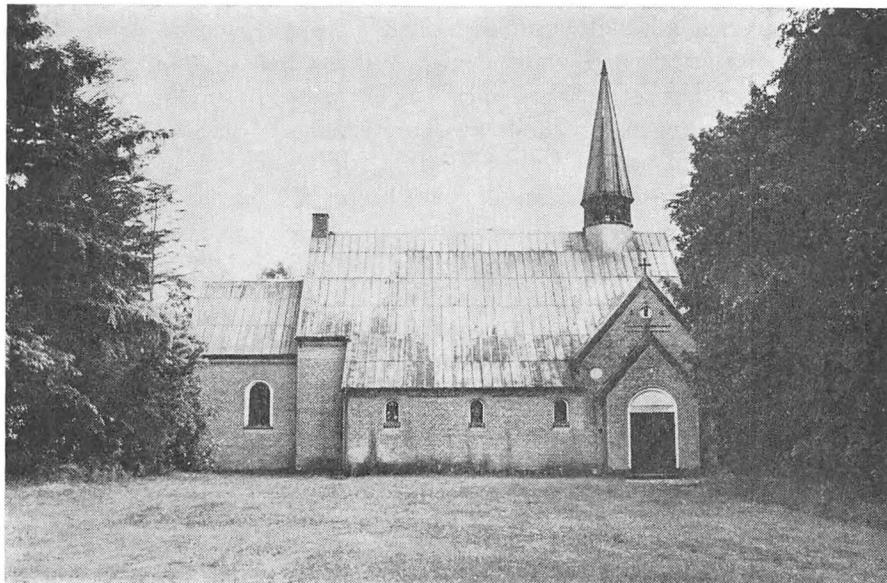
ved Gejlå bro af overlærer R. P. Sørensen, Padborg,

i Varnæs kirke af pastor Urban Schrøder,

ved Langdyssen i Varnæs Tykskov af kontrolassistent J. Laursen, Varnæs.

Udførlig indbydelse udsendes til alle medlemmer af amtskredsene inden for Historisk Samfund for Sønderjylland.

Holger Jacobsen.

Stenderup frimenighedskirke er i dag en glemt idyl, skjult bag høje birketræer og anden trævækst. Nu flyttes kirken til Kollund, hvor den skal genopføres nøjagtig efter arkitekt Martin Nyrops originale tegninger, der er blevet omsorgsfuldt bevaret. Man vil dog af hensyn til indgangsforholdene spejlvende kirken.

16 familier byggede Stenderup Frimenighedskirke

Den 13. december 1903 blev Stenderup frimenighedskirke indviet, og nu afsluttes dens i forhold til andre danske kirker korte historie. Selve kirkebygningen skal flyttes til Kollund, mens grunden 1. august 1965 overgår til de tre nabokommuner Nybøl, Dybbøl og Vester Sottrup, som i fællesskab vil opføre et plejehjem på kirkebakken. Inger Bjørn Svensson har haft lejlighed til at kigge i kirkens bøger.

I januar 1872 oprettedes en foredragsforening i Broager sogn; dens medlemmer var fortrinsvis tidligere højskoleelever, og baggrunden var ønsket om at høre såvel kristelige som folkelige foredrag. Blandt foredragsholderne var frimenighedspræsten L. B. Poulsen fra Bovlund og rebslager Mads Jensen, Jegerup og desuden en række kongerigske mænd, hvor af pastor Joh. Møller fra Odense, pastor Joh. Claussen fra Ryslinge, pastor Hostrup, Hillerød, og Ludv. Schrøder fra Askov kan nævnes.

Men i 1874 måtte foreningen indstille sin virksomhed, og i stedet samledes en mindre kreds skiftevis i hjemmene en fast ugentlig aften til oplæsning, samtaler og sang. Knap en halv snes år senere, i 1882, flyttede lærer Rasmus Thomsen, som man havde lært at kende gennem pastor L. B. Poulsen, på opfordring fra sit hjem i Bovlund til Broager, for at han kunne blive »fast ordfører«. Der blev nu holdt kristelige møder i Rasmus Thom-

sens hus hver søndag efter klokken 16, da myndighederne skønnede, at disse møder måtte sortere under den almindelige helligdagslovgivning, der forbød forlystelser, offentlige møder etc. før dette tidspunkt. Senere blev det dog tilladt, at man afholdt møderne søndag formiddag, og omtrent samtidig indførte man af hensyn til folk, der boede længere mod nord, eftermiddagsmøder på Nørremølle, også her med Thomsen som ordfører.

Efterhånden som øvrighedens holdning blev strengere over for optanterne, hvor af der fandtes adskillige inden for den oprindelige kreds, blev mange ængstelige og kom ikke mere til møderne, og Rasmus Thomsen flyttede til Nybøl, mødevirksomheden blev henlagt til Nybøl kro, hvor man samledes til offentlige, kristelige møder, og L. B. Poulsen holdt altergang to gange årlig – dette fandt dog sted i Peder Moss' hjem i Nybøl.

Samtidig fortsatte man med småmøder rundt om, og ved en sammenkomst den 29. december 1901 hos Jørgen Bonefeld i Sottrup besluttede en mindre kreds at danne en frimenighed, hvorefter man i marts 1902 oprettede Frimenigheden for Sottrup og Omegn. Der skulle holdes gudstjeneste to gange månedlig i Sottrup forsamlingshus, og frimenighedspræsterne Poulsen fra Bovlund, Thomsen, Haderslev, Lycke, Rødding og Jørgensen fra Skærbæk lovede at komme skiftevis. Lærer Rasmus Thomsen var 1889 rejst til Amerika, hvor han havde virket som præst, indtil han i 1895 kom tilbage til Sønderjylland og blev frimenighedspræst i Haderslev; nu skulle han altså atter arbejde blandt de samme mennesker på Sundeved.

På dette tidspunkt var man kommet så vidt, at man besluttede at bygge en kirke. Den 30. maj 1902 købte man en byggegrund på knap fire tønder land af Jacob Christensen, Stenderup, og man fik nedsat et byggeudvalg bestående af mejeriejer Jørgen Zachariassen, Dybbøl, gårdejer Peder Moos, Nybøl, og gårdejer Nis Sibbesen, Bøffelkobbøl, med førstnævnte som formand. Blandt de andre, mere virksomme af menighedens medlemmer var Jens Jørgensen, Gammelgab, Jens Christensen, Smøl, Jørgen Bonefeld, Sottrup, Nikolaj Ludvigsen, Stenderup, Joh. Andresen, Ullerup, Hans Chr. Andresen, Snogbæk, og Jørgen Lorenzen, Stenderup.

Arkitekt Martin Nyrop, som byggeudvalget henvendte sig til, tegnede kirken, og arbejdet med opførelsen blev overdraget til bygmester I. Grøne, Avnbøl, som var den lavestbydende. Grundstenen blev nedlagt 17. 4. 1903 af Jens Jørgensen, Gammelgab, der var en af de ældste af menighedens medlemmer, og indvielsen fandt sted den 13. december 1903. Kirken, hvor der er plads til godt 250 mennesker, var fyldt, men oppe på pulpituret sad amtsforstander P. Kjær fra Sønderborg i ophøjet tosømhed sammen med en gendarm – det var lykkedes dem at finde ud af, at trappen op til pulpituret var 10 cm for smal, og derfor blev det forbudt deltagerne i gudstjenesten at gå op ad den.

Om kirkebyggeriet fortæller Jørgen Zachariassen i 1921, hvad han kan

Den velproportionerede præstegård fra 1912 med udbus og rejsstald med rigelig plads til femten spand heste er også tegnet af Martin Nyrop. Selv om kirken endnu anvendes ved højtiderne jul, påske og pinse samt til en høst- og en adventsgudstjeneste, og der møder 30, 40, måske et halvt hundrede mennesker – mange kommer langvejs fra – vokser græsset alligevel højt på den store plads foran kirken og præsteboligen.

huske, og han giver et smukt portræt af kirkens arkitekt, Martin Nyrop:

Vi havde ikke kunnet eller turdet begynde på at bygge en kirke, om vore landsmænd nord for Kongeåen ikke havde tilsagt og støttet os, som de gjorde. Jeg tror, at der var kun 18 familier i alt, der lovede at søge kirken, give et bidrag til dens opførelse og støtte sagen, og mellem disse 18 familier var der endda 2–3 enligstillede, der førte deres egen husholdning. Men af disse familier var der igen en del danske undersåtter, der ikke turde sige det offentligt, og andre, der følte sig afhængige af de tyske myndigheder, så vi til sidst kun var syv, der turde give navn til. Vi kaldte os så et udvalg, skønt vi næsten havde valgt os selv. Men vi blev underlig hjælpløse frem på alle måder.

Kort efter at beslutningen var taget, at vi ville bygge, og tegningsliste om bidragene udfyldt, var vi til et møde i Kolding med udvalget, der havde dannet sig nord for grænsen for at hjælpe os. Det var nok præsten Johannes Clausen i Vonsild, der var sjælen og formanden i dette udvalg. Repræsentanter for kredsen i Åbenrå, der også ville bygge kirke, var også til stede, mødte allerede der med tegninger til en kirke, medens vi ikke anede, hvor vi skulle henvende os. Jeg klagede mig til præsten pastor Rosenstand i Vester Vedsted, han sagde straks: »Skriv til Martin Nyrop.« Jeg studsede, det var Danmarks berømteste arkitekt, der var ved at bygge Køben-

havns rådhus. »Gør kun roligt det,« gentog han. »Manden er flink.« Vi sønderjyder havde jo lært at stille fordringer til landsmænd, om det var dette, der gjorde det, ved jeg ikke, men mod til at skrive og stille anmodning til den store arkitekt fik jeg og kom ikke til at bede forgæves.

Pastor Rosenstand havde ret – manden var flink. Han svarede straks: Jeg har hørt, at I har tegninger til kirken, men kasseret dem. Meddel mig, hvorfor I har gjort dette. Jeg kunne tænke mig, at der for tiden går ry om mit navn, men jeg ville nødig af denne grund gå en ung arkitekt i vejen, der måske bedre end jeg kunne løse denne opgave. Da han så fik at vide, at vi ingen tegning havde haft og ikke havde henvendt os til nogen arkitekt før, sagde han straks ja. Kort efter kom han herover for at se pladsen og gøre nærmere aftale. Vi studsede nok alle, da han kom, så jævn og ligefrem havde vi ikke ventet ham. Men vi fik ham rigtignok lært at kende, ikke alene som kunstneren og arkitekten, men også som menneske og kristen, så han blev vor arkitekt, vor hjælper og vor ven. Så hvad bygningen angik, var vi nu ovenpå. Nyrop tog sig af alt indtil de mindste enkeltheder. Med rådhuset, hvormed han havde anstrengt sig for meget, blev han færdig dette forår og tog derfor om sommeren til Italien for at udhvile sig, dog først efter at han havde alle tegninger færdige og sat murerarbejdet og tømmerarbejdet godt i gang ved kirken og havde sat en ung arkitekt til at føre tilsyn med dens fuldførelse. Den unge arkitekt hed Therkildsen.

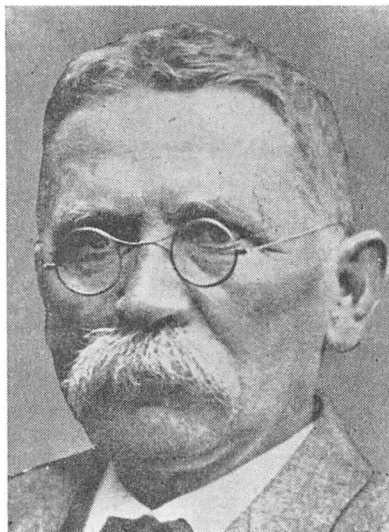
Da han var kommet tilbage, lod vi os forstå om betalingen, men han svarede straks: »Mig skylder I intet.« Han gjorde således ikke alene alt sit arbejde for os gratis, men han betalte selv sine udlæg. Til pladsen i kirken stillede vi det ønske, at den blev bygget således, at der om muligt ved lidt skillerum kunne blive hyggeligt for en lille forsamling, mens den ellers kunne rumme en større. Vi turde jo ikke vente stor tilslutning straks, men håbede, at flere skulle slutte sig til, og de prøjsiske love havde bestemte forskrifter, hvor mange der måtte være på hver kvadratmeter; de blev hævdet med strengthed overfor os. Hvorledes dette er løst, kan enhver se. Sideskibet og pulpituret kan let skilles fra. Desuden fik han at vide, at vi ikke havde meget at bygge for.

Der var jo enkelte ting, det kneb med at følge ham, således først med spiret, vi havde tænkt os et tårn, hvad han frarådede i den størrelse, det kunne få. Det kneb også med stengulvet, der kan jeg huske, han sagde: »I er bange for, at det skal komme til at se for tarveligt ud, og jeg ville nu gerne lave et, der er fint i al sin tarvelighed.«

Med tegningen fulgte der en beskrivelse, så fuldkommen og så nøje gennemtænkt, at der intet var at tage fejl af, og til alt, hvor det behøvedes, lavede han store tegninger.

Alterbord og prædikestol blev lavet i Sverige af vor landsmand Kresten Bonefeld fra Sottrup efter Nyrops tegning. Disse to dele blev også billigere,

Arkitekt, professor Martin Nyrop (11. 11. 1849 – 18. 5. 1921), dansk arkitekturs ubestridte førstemand og sejrherre i kampen for at få klassicismen afløst af en folkelig, dansk bygningskunst. I Sønderjylland er hans navn knyttet til Stenderup frimenighedskirke (1903) og Sønderborghus (1914).

idet Kresten Bonefeld gjorde hele udskringen gratis, så vi kun betalte træet og selve snedkerarbejdet. Lysestagerne og kakkelovnen besørgede Nyrop os fra København, og tallene til nummerpladerne lod han lave der. Døbefontens kop havde Peder Moos i Nybøl nogle år forud fundet liggende i sin svogers gård i Undlev og taget den med hjem, det stammer måske fra Søgård eller Klipleve kirke. Koppen var revnet, men kom til København og blev lavet i stand, og der blev lavet en fod dertil. Dette blev dog ikke så billigt, siden vi måtte betale told deraf, da den kom tilbage. Krucifikset er ligeledes besørget af Nyrop. Dørgrebene ligeledes – det er rester fra rådhuset i København. Sådan hjalp Nyrop os på alle måder og ved alt.

Fra udvalget nord for grænsen fik vi mark 10.000 til bygningen. Frøken lærerinde Marie Farre i Ålborg havde alterbægeret, brødbakken og dåsen stående til os, længe før vi havde kirken færdig, en stor gave fra en enligstillet kvinde. Frøken Caroline Ravnkilde, Hillerød, satte ved pastor Paludan-Müllers hjælp en indsamling i gang, og de sendte os klokken, der hænger i tårnet. Maskinbygger Chr. Andersen i København, før i Svendborg, lod fadet til døbefonten lave efter Nyrops tegning og sendte os dette, ja, betalte os vore udlæg for selve døbefonten, så vi havde denne helt gratis. Med fru Sophie Bruun, Levring, i spidsen syede præstekoner i Jylland alterdugen, også efter Nyrops tegning. Fru Witt Hansen, dengang i Levring, syede og skænkede os et dåbshåndklæde. En fætter til arkitekt Nyrop skænkede os et harmonium, ja, sådan blev vi hjulpede på alle måder.

Kørsel af sten, sand m. m. gjorde vi selv, så kirken med stole og grund kun kom til at koste os mark 16.000. Ved rejsegildet, som blev holdt hos Peder Moos den 27. juni, talte endnu pastor Rasmus Thomsen i Haderslev, men det var sidste gang, han var her. Han blev syg og lå længe syg, det var et skår i vor glæde, da han var den, der havde oppet os mest til at tage fat.

★

I de første år klarede det lille kirkesamfund sig med de fire nordslesvig-

ske frimenighedspræster (Thade Petersen havde efterfulgt Rasmus Thomsen, da han efter flere års sygdom var død i Haderslev i 1905), men endelig i efteråret 1907 lykkedes det frimenigheden i Stenderup at få egen præst: Jørgen Eriksen (født i Oksbøl på Als 14. 11. 1879).

Præsten blev lønnet med 2000 mark om året, han fik bolig i Nikolaj Ludvigsens hus i Stenderup, hvor han fik fuld kost og betjening for to mark om dagen og var således som ugift helt godt stillet efter de daværende forhold.

Under krigen 1914–18 var Jørgen Eriksen indkaldt, men trods det almindelige forbud mod at samles afholdtes der nu og da gudstjenester i Stenderup frimenighedskirke. Der blev ikke søgt om tilladelse (som næppe var blevet givet), man mødtes simpelthen, og det blev ikke forbudt. Mynighederne havde andet at tænke på.

Efter genforeningen fik Jørgen Eriksen kald i Asserballe, og menigheden i Stenderup klarede sig med lejlighedsvis besøg af ham og af pastor Aage Møller fra Rønshoved, men efterhånden gik det hele i stå. Folk søgte sognekirkerne, og en overgang i slutningen af trediverne stod den endog helt ubrugt.

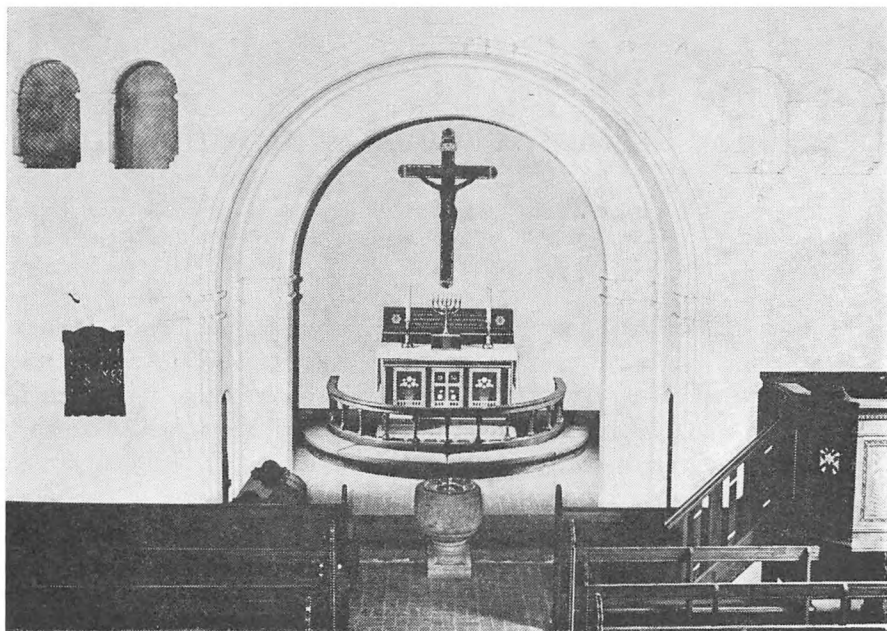
Kredsen, der havde stået sammen om kirkens rejsning, dør ud, den ene efter den anden af dens medlemmer bliver mindet i forhandlingsprotokollen, nye navne kommer til, men man er klar over, at der må gøres noget.

Pastor Skjoldborg, Broager, foreslår i 1937, at man sælger frimenighedskirken til genopførelse i Skelde, hvad man ikke er utilbøjelig til at gå ind på. Men der blive ikke noget af tanken.

1945 foreslås det at flytte kirken til Sydslesvig, men i Sydslesvig mente man ikke at have brug for kirken.

Der har været forhandlet med »Ungdommens Vel« i flere år, 1945 fremsatte provst Biering, Sønderborg, en forespørgsel, om præstegården kunne »udlånes til hjem for unge piger, der er kommet på gale veje? Der blev set med vilillie på dette tilbud, dog mest fra de mere fjerntboende.« Man har også drøftet muligheden af at opføre en ungdomsskole ved kirken. Og endelig i 1959 kommer et tilbud fra Bov sogns menighedsråd om at flytte kirken til Kollund, et tilbud, der blev modtaget på betingelse af, at kirken genopføres i overensstemmelse med Nyrops tegninger, der er opbevaret, og at Bov sogns menighedsråd betaler alle udgifter. Kirken, dens inventar og de hellige kar skænkes til Bov sogn.

Efter at spørgsmålet om kirken er løst så godt, som det kan synes muligt, var grunden og præstegården endnu tilbage. Bygningerne har været lejet ud i en årrække, og lejen har givet den indtægt, der har været nødvendig for at få udgifterne nogenlunde dækket. Men man har været indstillet på en fuldstændig afslutning, og da Dybbøl, Nybøl og Vester Sottrup kommuner i forening ville købe grunden, blev man enige om en over-

Det indre af Stenderup frimenighedskirke beherskes af en fin og stilfærdig harmoni, fordi alt indtil de mindste detaljer er præget af én mands smag i modsætning til de fleste af vore kirker, hvor slægtled efter slægtled har sat sine spor. Martin Nyrop gav ikke alene tegning til selve kirkebygningen, men også til alt inventar, selv alterdugens mønster blev syet efter hans udkast.

Til den særegne, næsten hyggelige stemning i det lille, velholdte kirkerum bidrager det mørke pulpitur og træloft; pulpiturets eneste udsmykning er en række udskårne fugle, en detalje, der er karakteristisk for Nyrop. Træloftet – den udstrakte anvendelse af træ er ligeledes et specielt træk ved Nyrops arkitektur – er fuldstændig frit for pynt; endog de sædvanlige kirkekroner er lykkelig undgået; der er ikke elektrisk lys indlagt, men kirken oplyses af stearinlys, når den er i brug.

Kirkebogen og forhandlingsprotokollen, der i dag opbevares hos sognefoged Hans Kæstel, Dybbøl, følger næppe med kirken til Kollund, men overgives til Landsarkivet. Den første barkedåb i kirken var den 12. 6. 1904, hvor Mads Moos blev døbt, og den sidste var i 1948, da Peder Anker Moos blev døbt, og yderligere begyndte Peder Moos med at indskrive ni ældre børn på kirkebogens første sider, så slægten præger unægtelig bogen. I alt er der indskrevet 204 døbte børn, men en del blev dog hjemmedøbt, 74 par er blevet viet og 42 begravet fra kirken.

tagessum på 40.000 kr. pr. 1. august 1965. Prisen er meget rimelig, og formålet, opførelse af et fælles plejehjem for de tre kommuner, tilfredsstiller den nuværende bestyrelse for den selvejende institution, som man af praktiske grunde lod kirkeejet overgå til. Da taget på kirken trænger til at fornys, har man vedtaget at give 20.000 kr. i tilskud, og endelig har man besluttet, at man på indvielsesdagen vil skænke den genopbyggede kirke i Kollund 50 særkalke fra den gamle frimenighed.

Men det varer sandsynligvis et par år, før gaven kan overrækkes; kirkeministeriet har godkendt flytteplanerne, men samtidig ladet forstå, at projektet må vente to år, før det kan realiseres. Og plejehjemmet på kirkebakken venter man ikke at få byggetilladelse til før om 3–5 år.

Inger Bjørn Svensson.

Et kik ind i Louise Augustas privatbibliotek

Prinsesse Louise Augustas bibliotek på Augustenborg er blevet katalogiseret tre gange, og mag. art. Jon Kehler fortæller om de bøger, man må gå ud fra har haft særlig interesse for ejerinden.

Om den officielle stilling til spørgsmålet, hvem der var Louise Augustas far, har der aldrig været tvivl, hverken i København eller Augustenborg. Louise Augusta var en datter af kongen af Danmark. Ligeså lidt har der i grunden været tvivl om offentlighedens stilling til sagen her i Danmark. Louise Augusta var en datter af Struensee.

Det vil måske derfor komme bag på mange, når de hører, at den augustenborgske familie endnu den dag i dag mener, at Louise Augusta var kongens og ikke Struensees datter – og vel at mærke ikke nærer denne mening af prætentiose grunde, men fordi man er overbevist om, at de nedarvede egenskaber i familien Nør (den gren af Augustenborgerne, som er blevet fortsat på spindesiden) taler for, at Christian VII var faderen og ikke den i helt andre retninger begavede Struensee. Denne opfattelse – som det ville være meningsløst at sidde overhørig – forsvares energisk af den sidste Augustenborger, en højtbegavet parisisk læge, der er datter af prinsesse Handjéri, grevinde Louise af Nør, 1873–1955, et oldebarn af Louise Augusta.

Hvad der i mine øjne løser problemet, for så vidt som det overhovedet kan løses, er imidlertid en bemærkning, som Caroline Mathilde skal have fremsat, og som hendes forsvarer Uldall nedskrev i sin private dagbog. Uldall havde fået ordre til at opsøge den fængslede Caroline Mathilde på Kronborg for at »prævenere hende om udfaldet af sagen, og om, at det var kongens vilje, at hun skulle residere på Ålborg Slot, ifald kongen ej kom overens med hendes broder om, at hun kunne rejse ud af landet«. Roligt diskuterede hun med ham, om hun skulle bo i Ålborg eller hellere forsøge at komme hjem til England. Derimod forlod al ro hende, da talen faldt på hendes lille datter Louise Augusta. Hende ville Caroline Mathilde ikke skilles fra, og hun sagde: »Jeg vil erklære, at hun ej kommer den familie ved!« – »Den familie«, det vil sige Oldenborgerne.

Som bekendt måtte Caroline Mathilde forlade Danmark uden datteren, der voksede op ved hoffet i København og udviklede sig til en yppig skønhed – »Danmarks Venus« – fuld af »imagination, ild og munterhed«. I 1786 blev hun gift med hertug Frederik Christian af Augustenborg. Ægteskabet blev indgået af politiske grunde og ikke af kærlighed, skønt

Louise Augusta ellers var let fængende. Bülow følte sig således i 1785 foranlediget til at advare kronprinsen mod at lade Frederik Christians yngre broder komme på besøg ved hoffet, førend den udvalgte gemal var indtruffet, for som Bülow¹) bemærkede: »Den mellemste skal være en meget dejlig karl; hvor gørligt var det ikke, når hun først gjorde bekendtskab med ham, at hun fandt så megen behag i hans person og omgang, som kunne volde mange betænkeligheder«.

Louise Augustas bibliotek på Augustenborg Slot er blevet samlet efter 1794, da ægtefællerne tog ophold på Als, og det er blevet katalogiseret tre gange. Katalogerne opbevares i dag på Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek i Kiel, der har fået dem som arv efter prinsesse Handjéri.

En næsten total mangel på Struensee-litteratur – og den findes der ellers i tonsvis af – er måske det usædvanligste ved katalogerne over bogsamlingen, der har omfattet 4–5000 bind, og det springer én i øjnene, når man endelig under rubrikken »Biographien« støder på: »Greve Struensee, af Høst. 1. 2. 3. 1824«. Der er her tale om J. K. Høsts »Grev Struensee og hans Ministerium« i tre små bind fra året 1824. Og Høst var en nærmest ukritisk beundrer af Struensee!

Tør man tage forekomsten af netop dette Struensee-værk som en sym-

1. Johan Bülow (1751–1828). Marskal hos kronprins Frederik (VI), som han havde stor indflydelse på i en årrække.

patitilkendegivelse for den mand, som jo ellers havde gjort sig skyldig i den højest mulige fornærmelse mod Louise Augustas far, Christian VII, og som i hvert fald havde styrtet hendes mor, Caroline Mathilde, i elendighed?

Det ældste katalog, som er smukt, men ufuldstændigt, stammer antagelig fra 1790'erne, det yngste katalog (med et tillæg), som ikke er smukt, men nok det fuldstændigste, er muligvis først blevet til flere år efter Louise Augustas død i 1843.

Interessantest – og samtidig smukt og systematisk – er det mellemste katalog fra 1822. Det bærer på læderbindet følgende titel:

Verzeichniss der in der
Bibliothek
Ihro Königl: Hoheit
Louise Auguste,
geb. Kronprinzessin v. Dänemark,
verwittw. Herzogin zu Schl:Holstein-
Sonderburg-Augustenburg,
befindlichen
Bücher, Pracht- u. Kunstwerke,
Kupfersticke, Zeichnungen u. Charten
neu aufgenommen u. geordnet
von F. H. Germar

1822

Kataloget er systematisk opdelt i 20 grupper: Religion, opdragelse, filosofi, skønlitteratur, samlede værker o. s. v., og desuden er de enkelte grupper delt ind efter sprog, begyndende med danske værker.

F. H. Germar (1776–1865), der har udarbejdet kataloget, var teolog. Han blev i 1809 kaldet til Augustenborg som hofpræst og som lærer for prinserne. I 1812 konfirmerede han Louise Augustas datter Caroline Amalie, og i 1815 viede han hende og Christian VIII. Friedrich Heinrich Germar var en alsidig begavet mand, der blev æresdoktor ved Kiels universitet og efterlod sig en lang række teologiske, naturvidenskabelige og polytekniske afhandlinger – samt altså et katalog over Louise Augustas bibliotek. Germar blev på Augustenborg til 1848, og han har måske selv videreført kataloget, sådan at det kan rumme et værk fra f. eks. 1824 (Høsts Struenseebog), selv om der på katalogets titelblad står 1822.

Den engelske litteratur er smukkere repræsenteret, end man måske på

forhånd skulle vente af et fyrsteligt bibliotek i Slesvig omkring år 1800. Men Caroline Mathilde var jo datter af prinsen af Wales. Iøvrigt virker bibliotekets indhold af franske, engelske og tyske værker ved en gennem-bladning ret traditionelt. Der er i hvert fald, hvad der skal være: klas-sikerne, de vigtigste forfattere både fra det svindende rationalistiske og fra det gryende romantiske århundrede.

Samlingen af danske bøger gør et mere broget indtryk, og man kan sik-kert regne med, at det er her, Louise Augustas personlige smag har gjort sig gældende og kommer for en dag. Endnu opstillingen af samlede vær-ker er ret traditionel og indeholder »værker, enhver hertuginde bør have i sin bogreol«, nemlig (med katalogets ortografi) følgende: Suhms samlede Skrifter; Todes samlede Skrifter; Tullins Skrifter; Ewalds Skrifter; Snee-dorph, Jens Schielderup: samtlige Skrifter; Sneedorph, Frederik: samlede Skrifter; Holbergs udvalgte Skrifter, udgivne ved Rahbeck; Rahbecks samlede Skuespill; Kruse dramatiske Verker; Samlede prosaiske Skrifter af Bruun; Thomas Thaarups efterladte poetiske Skrifter; Baggesens samlede Skrifter; Heibergs Skuespil; Heibergs Digte og Fortællinger. –

Louise Augusta selv har vi nok tydeligst i afdelingen »Schöne Litera-tur«, der ikke omfatter den store mængde af digtsamlinger, nytårgaver, lommebøger og skuespil i komisk eller tragisk stil, men holder sig til det episk fortællende. Denne samling virker indkøbt con amore, og den byder på lidt af hvert:

Maria Sophia de la Roches »Frøken von Sternheims Tildragelser. Ved en af hendes Veninder, af originale Papirer og andre tilforladelige Kilder. Udgivne af C. M. Wieland«.

B. Nauberts »Hermann von Unna, en Ridderhistorie i tvende Dele. Udgivet ved Niels Chr. Øst«.

Og så ånder man lettet op ved at møde: Oehlenschlägers »Eventyr af forskellige Digtere«, J. L. Heibergs »Noveller, samlede og oversat«, Inge-manns »De sorte Riddere«, Rahbecks »Samlede Fortællinger« og hans »Nordiske Fortællinger« samt »Eventyr og Fortællinger« af Ingemann.

Videre går det med »Blomsterkrandsen« af Jens Kragh Høst, en række små oversatte romaner: med »Straparoles Eventyr« ved Jac. Chr. Riise og med Laurids Kruses »Fortællinger« (1815). Umiddelbart efter »Saga ved Grundtvig«, »Hroars Saga af Oehlenschläger«, »Ingemann: De Under-jordiske« og Danske Folkesagn« (Thieles?) følger: »Thoring: Galaislaven Alamontade« – ikke noget originalt dansk værk, men en oversættelse fra tysk af forfatteren Heinrich Zschokkes bog.

Nu dukker et par værker af Hanne Irgens op, bl. a. hendes »Originale Fortællinger« (1822), efterfulgt af Oehlenschlägers »Øen i Sydhavet« og to ting af Johannes Wildt: »Romantiske Fortællinger« og »Spøg og Alvor«. Laurids Kruse – en forfatter, der både havde sans for psykologi og for

pirrende detaljer – er atter repræsenteret, nu med »De to Elskerinder«, hvis fulde titel er: »De to Elskerinder, eller Hr. de Morbieres Historie. Et Malerie fra Ludvig den Femtendes sidste Regjerings Aar«. Og så slutter oversigten med disse tre titler: »Oluf Axelsøn og hans Familie« af Johannes Wildt, »De danske Søofficerer og Dødedansen« af Laurids Kruse og »Noveller« (1827) af Ingemann.

Skal man fælde dom over Louise Augusta på grundlag af disse titler, kan der i hvert fald ikke blive tale om en fordømmelse. Også hertuginde har lov til at læse underholdningsromaner. Men man kan måske konstatere en vis forkærlighed for det interessante, for det erotiske og for det erotisk interessante.

Louise Augustas samling af »Pracht- und Kunstwerke« virker egentlig ikke særlig »pracht«fuld, og samlingen af portrætter er helt forbløffende lille. Bortset fra en del billeder af den hertugelige familie og af tidens kendte kunstnere og forfattere – herunder tre portrætter af Abrahamson og et af en tysker ved navn Albrecht Thorwaldsen! – hæfter man sig kun ved et portræt af »Graf Bernstorff« og et af Conrad v. Blücher-Altona, der havde været page hos Louise Augusta fra 1782 indtil hendes ægteskab.

Som direktøren for Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, dr. Olaf Klose, har fremhævet, er det sandsynligt, at en del af hertugens bibliotek er gået op i Louise Augustas efter hans død i 1814 – det tyder mængden af filosofiske og pædagogiske værker på. Dem har hun næppe læst. Derimod har der åbenbart været én interesse, som det fyrstelige par kunne dyrke sammen, nemlig deres interesse for øjeblikkets begivenheder. På Augustenborg Slot har man abonneret på snart sagt alle tidsskrifter, og samlingen af stridsskrifter er endnu mere omfangsrig end samlingen af tidsskrifter. Naturligvis har blandt andet vennen Jens Baggesens fataliteter fængslet både hertugen og hertuginde.

Bortset fra denne litterære interesse havde ægteparret ikke meget fælles. Politisk var de modstandere. Og rent menneskeligt var Frederik Christian ligeså vissen, som Louise Augusta var frodig. Hun overlevede ham da også i næsten 40 år.

Mens Christian Frederik var en bogorm, var Louise Augusta en lidenskabelig kvinde, som levede mere end hun læste. Bag de smukke facader på Augustenborg Slot mødte hun den familieskæbne, som åbenbart fulgte Georg den Første af Englands efterkommere, og som kom på tværs af Caroline Mathildes bøn: Oh God, keep me innocent!

Som den tyske forfatter R. A. Dietrich, der har skrevet en stor og i dag uopdrivelig Struensee-roman, sagde til mig: »Det virker næsten symbolsk, at der i dag er indrettet et nervesanatorium på Augustenborg Slot«.

Jon Kehler

Seminariet i Augustenborg

Fru Ingeborg Jessen, Tiset, fortæller om sin elevtid på seminariet i Augustenborg, hvor hun læste til lærerinde i de første år efter århundredeskiftet.

April 1898 blev jeg konfirmeret. Jeg havde dengang ikke de allerbedste legemskræfter, lille og klejn var jeg. Enten skulle jeg ud at tjene i huset, eller også skulle jeg holdes til bogen, hvad jeg helst ville. Min far og mor rådførte sig med vore gode venner og naboer Sofie og Jørgen Zachariassen om sagen. Skulle jeg blive her og læse, eller skulle jeg til Danmark og leve der? Det var fars undersåtsforhold, som afgjorde sagen. Han var optant. Det blev så besluttet, at jeg skulle læse til tysk lærerinde på Kvindeseminariet i Augustenborg. Nogen skal jo blive her og tage tønnen, hørte jeg dem sige. »Jeg vil låne hende alle pengene til at læse for, mod at hun får en livsforsikring,« sagde Zachariassen. Den blev så tegnet i »Danmark«.

Nu skulle jeg ud at tjene først, og det kom jeg 1. maj 1898. Jeg kom til Ketting på Als. Der var Sofies broderdatter gift med slagter Johannes Lassen, som var fra Slesvig. De havde tysk hussprog, og det var jo til gavn på min videre færd.

1. maj 1899 begyndte jeg min egentlige uddannelse. Jeg blev i huset hos familien Lassen. De var så gode mennesker, at de gav mig ophold det følgende år, mens jeg besøgte øverste klasse i øvelsesskolen i Augustenborg. Det blev meget brugt dengang. Der var ingen præparandklasser dengang. Det kom først senere, i 1903 tror jeg.

Optagelsesprøven til Seminariet fandt sted i marts. Vi var godt i gang med denne, da jeg blev kaldt op til frk. Tagholm. Hun spurgte mig:

»Ingeborg, sind Sie dänische Untertan?«

»Ja?«

»Dann ist es ganz ausgeschlossen, dass Sie aufgenommen werden, es ist ein Königliches Preussisches Statsseminar und die Staatsangehörigkeit muss in Ordnung sein. Ich bedaure. Wenn Sie das in Ordnung haben, können Sie wieder kommen. Sie sind ja auch ganz jung noch.« Så var jeg færdig for denne gang.

Hvem der havde anmeldt dette, fik jeg naturligvis ikke at vide. Vi gjorde os vore tanker. Mon det var andenlæreren i Dybbøl? Han var jo meget tysk. Han var fortørnet på far, fordi han afslog at lade mine yngre søskende få tysk religionsundervisning. Vor eneste mulighed for at lære dansk i skolen lå jo netop i de ganske få timer, der blev undervist i religion. Det gav anledning til et sammenstød mellem læreren og mine forældre. De rådførte sig også med præsten, men fars afslag var definitivt. Fars undersåtsforhold blev også påtalt ved den lejlighed. Mon jeg ikke roligt kan ned-

skrive dette? Læreren er forlængst død, og hans kone og eneste barn også. Man skal jo i den henseende være varsom. – Hvad nu?

Igen konfererede far og Zachariassen om sagerne. De besluttede, at jeg som forlangt skulle få mit undersåtsforhold i orden, så jeg kunne blive optaget i Augustenborg. Der var ikke det bitterste i vejen, da jeg indgav min ansøgning hos P. Kjær, amtsforstanderen i Sønderborg, endda jeg var mindreårig. Vejen til at læse i Danmark var så at sige spærret for mig på grund af fars optantforhold. En udvisning skete tit for mindre, og nu var vi jo lidt i søgelyset.

For nu ikke at komme ud af øvelse med det tyske sprog, fik jeg plads i huset hos Bankbestyrer Kauffmann, Rigsbankafdelingen i Banegårdsgade i Sønderborg. Manden var fra Pommern, og fruene fra Zoppot ved Danzig. Aggressive tyskere. Det manglede bare, nu havde vi i så mange år hørt til Tyskland, »und dann wird hier noch dänisch gesprochen!«

Mens jeg var der, havde de besøg af Ernst Mathias von Köller. Et godt tysk talte de, og det var det, jeg havde brug for. De blev sidenhen forflyttet til Berlin. Jeg har set Kauffmanns navn på de store, værdiløse Million-Markscheine.

Alt imens gik så mit undersåtsforhold i orden. Værsågod – 50 mark, endda jeg var så fattig. I marts fandt så igen optagelsesprøve sted, og jeg blev optaget. Efter påske begyndte undervisningen i selve Seminariets 3. klasse. Der var 3 klasser. Eleverne var fra alle egne af Preussen. Det var et preussisk statsseminarium, der havde til huse i selve det store slot, som tilhørte den daværende kejserindes broder, hertug Ernst Günther, og som var lejet ud til staten. Stort, men meget spartansk indrettet på alle måder.

Vi var ca. 30 elever i hver klasse, og mange af dem led af hjemve. Vi var jo de rene børn, 16–17 år, og så langt hjemmefra. Mange havde bestået optagelsesprøven på deres hjemlige skole for at spare dem den lange rejse til Augustenborg, og nu kom de hjem én gang om året i sommerferien i de tre år. Da vi efter de tre års forløb havde fået afgangsbetegnelse, søgte også alle til de hjemlige egne. Kun en fra min klasse blev her på egnen – jeg.

Efter påske samledes vi så alle til undervisning. Vor dag begyndte kl. 5,30 både sommer og vinter. Vi sov på den øverste etage i 9 sovesale. Der var ingen varme på værelserne. Vi sov i hver sin bås, (der var skillerum), havde hver sit vaskestel og hver et halvt klædeskab. Seng, sengelinned, håndklæder samt servietter med ring, ske, gaffel og theske skulle vi medbringe.

Om aftenen blev der af seminartjenerne, der var to, henstillet to store spande ved hver dør. Heri hældte vi så vort vaskevand og andet. Enhver redte sin seng. Gulvfejning var ugetjeneste, som gik på omgang. Værelsets ældste elev havde lidt opsyn med os andre, så alt gik sømmeligt til, lyset blev slukket i rette tid, og sengen ordentligt redt. Når der var ro om aftenen

Ingeborg Jessen, født Nicolaisen. Født i Tråsbøl, Felsted sogn, 17. 12. 1883, men flyttede til Dybbøl i 1885, hvor hun er opvokset. Gift 1913 med gårdejer Jes M. Jessen, Tiset (d. 1953).

Billedet er taget ved eksamensafslutningen i 1904. Den 20-årige lærerinde har sin eksamenskjole på, og den var ligesom alle de andre nye lærerinders sort, fordi det var det højtideligste.

nen, og det skulle der nok være, så tidligt som vi blev vækket af seminar-tjeneren med klokkeringning, så kom frk. Sprengel, vor lærerinde, og lyste af, som bonden siger om sin sidste runde i stalden om aftenen. Bemeldte lærerinde boede på samme etage.

Hun var vor tegne-, håndarbejds- og gymnastiklærerinde. Hun havde en stor, kold lejlighed i det sydøstlige hjørne af slottet. Fra hendes lejlighed var der også adgang til sygestuerne. Der var to, som sjældent var i brug.

Vi skulle ud af fjerene kl. 5.30, morgenkaffe 6.30. Vi fik tynd kaffe og to tørre rundstykker. Vi kunne selv medbringe smør og sukker, for hver havde et lille madskab, men jeg havde nu ikke noget. Jeg syntes, det var flot med rundstykker, det var jeg ikke vant til. Og sukker i kaffen fik vi jo ikke hjemme. Derefter blev der holdt andagt i aulaen, og så var der undervisning fra 7.00–12.00.

Klasseværelserne var også spartanske, store og kolde, højt til loftet, som der var. Der var sammenhængende lange borde, stole med rørfletning, en pult med stol til læreren og et landkortstativ. I et af klasseværelserne hang et billede af en hertug. Det var sikkert blevet glemt. Ellers var der ingen udsmykning nogen steder, end ikke et kejserbillede. Jeg tænker tit på de tre lange og kolde gange foran værelserne og på den træk, der var op gennem de store trappeskakter.

Formiddagsundervisningen blev afbrudt af en frokostpause på et kvarter. I spisesalen stod der to store fade med én hamburgermellemmad til hver. De sidstankomne blev altid snydt for den. Vi var altid sultne, unge som vi var, og åndeligt hårdt spændt for. Vi spiste middagsmad ved tre lange borde i spisesalen. Opvarthningen besørgede vi på skift. Vi fik 2 retter jævn mad – aldeles ingen overdådighed. Kostpengene var jo også små – 1.00 mark om dagen. De blev betalt månedsvis til en af lærerinderne.

Der blev også givet stipendier, mest til »Beamtentöchter«, og dem var der mange af. Jeg fik også nogle gange.

Der var middagspause fra kl. 12,00 til 13,00 og så igen undervisning til kl. 16,00, hvorefter vi fik kaffe med to stykker mad som om formiddagen, men denne gang ved bordene i spisesalen.

Derefter var der samlet spadseretur for 3. og 2. klasse. 1. klasse havde lov til at gå to og to, da de jo havde undervisningen i øvelsesskolen at tage hensyn til. Den blev udøvet af 1. klasses elever under frk. Tagholms opsyn. Dengang kom alle i skole som 6-årige, og vi underviste alle Augustenborgs pigebørn og mange udefra indtil konfirmationsalderen, og drengene underviste vi i 4 år indtil 10 års-alderen. Så kom de i byens drengeskole, som lå på byens hovedgade.

Vi skiftede klasse 4 gange. Jeg kom til at undervise i regning, tysk, geografi og tysk historie.

Fra kl. 17.00 til 19.00 var der tvungen arbejdstid i opholdsstuerne på 1. sal under opsyn, og kl. 19.00 var der aftensmad i spisesalen. Der var et stykke belagt til hver og ellers bart brød og så en tallerken vælling, mest risvælling, eller the. Engang imellem gav det en sild med kartofler. Fra kl. 19.30 til 20.00 havde vi fri, og så var det arbejdstid igen fra 20.00 til 21.30 under opsyn. 21.45 var der andagt i aulaen, forrettet af de skiftende lærerinder, og så i seng.

Det var en lang arbejdsdag. Ferierne var de samme som i folkeskolen. Hver sommer havde vi en udflugt til fods til Høruphav, til Fiskerhytten ved Sønderborg og til Dybbøl. Ved den lejlighed fik vi kaffe på Seminariets regning. Festet med kaffe og dans i aulaen blev der ellers kun på kejserens fødselsdag. Og i min elevtid faldt jo den store 25 års jubilæumsfest.

Efter at jeg var optaget som elev, blev der aldrig nogensinde så meget som hentydet til min danske afstamning. Jeg var jo den eneste dansker i min klasse. Der var også optaget en frk. Gram ude fra Ballum, men hun holdt op efter første semester. Hun kunne slet ikke klare sig i det selskab, var altfor bly.

Da vi var færdige med eksamen, hørte jeg skoleråd Sass spørge frk. Tagholm, om der ingen danskere var iblandt. Hun pegede diskret på mig. Så hørte jeg ham sige: »Für sie haben wir 10 Plätze«.

Midt under eksamen forekom en lille episode. I religion blev vi prøvet

af Kaftan. Mit tema var: Was sagt die heilige Schrift vom Sabbat?«. I kampens hede kom jeg til at sige nogle få ord på dansk. En næsten umærkelig trækning i hans ansigt, et løftet øjenbryn, et lille, meget lille smil og ikke mere. Jeg tror ikke, at de øvrige medlemmer af kommissionen lagde mærke dertil. Der blev ikke målet et ord. Vi to så på hinanden.

Nationale modsætninger kom aldrig på tale. De eksisterede overhovedet ikke. Vi var jo et tysktalende samfund for os selv. De handlende i byen, urmager, boghandler o. s. v. talte jo altid tysk til os, omend det sommetider var isprængt danske ord. Den eneste, jeg har set tabe besindelsen i så henseende, var frk. Tagholm, men hun var jo også fra Husum.

Der var præstevalg. Danskerne i Augustenborg var alligevel så stærke, at de fik valgt pastor Møller, som stammede fra Rødding og var af dansk familie. »Das war eine Schande, ein Däne«, men mest rasende var hun på sine egne, at de ikke passede bedre på og var mere vågne. Pastor Møller fik en tysk kone, en elev fra Augustenborg. Men da jeg sidenhen kom til Øster Lindet, og jeg var inviteret hjem til dem, havde de dansk hussprog.

Jeg var som sagt den eneste dansker. I klassen var der tre eller fire, som var fra Østpreussen. De kendte et polsk mindretal. En lærerdatter derfra luftede engang den tanke i en samtale, at dette mindretal burde have nogle undervisningstimer på polsk. Men jeg skal love for, at hun blev affærdiget: »Die Polen haben überhaupt kein Recht«, og »das Polenpack«. Dog blev hun ved sin mening, og jeg var ikke »auf den Mund gefallen«. Jeg var en tavs tilhører til dette ordskifte. Deres mentalitet i forhold til et mindretal kendte vi jo alt for godt. Dog lærte vi udenad: Muttersprache, Mutterlaut, wie so wonnesam, so traut o. s. v. Og Pestalozzis grundsætninger: Alles zuerst in der Muttersprache.

De to sidste år, jeg var elev, blev mine øjne dårlige. Hver sommerferie var jeg til behandling i Flensborg. For at skåne mig, blev jeg fritaget for fransk det sidste år. »Sie können ja zwei Sprachen, mehr wird nicht verlangt, da können wir Sie schonen,« sagde vor fransklærerinde frk. Nielsen. Hun var også vor lærerinde i kristendomskundskab. Som sådan betød hun meget for mig, så meget, at jeg bevarer mindet om hende i dyb ærbødighed. Hun gennemgik Johannes Evangelium med os – en oplevelse for livet. Vi elskede frk. Nielsen, mens frk. Tagholm kun var elsket af få. Vi syntes, hun havde et koldt hjerte. Men dygtig, meget dygtig var hun, det måtte vi lade hende. Sådan gik tiden. Også de 3 år fik en ende.

Kun 20 år gammel stod man så der færdig til at undervise børn, alt for ung og uerfaren. Min lykke var det, at jeg kom her til Tiset og fik en så god og fin førstelærer, som Bruun var at arbejde sammen med. Ham er jeg stor tak skyldig.

Ingeborg Jessen, født Nicolaisen.

Er to danske konger døde i Søderup?

Den lille landsby Søderup i Hjordkær sogn har i gammel tid været en vigtig kongsgård, der i Kong Valdemars jordebog nævnes i fortegnelsen over kongelev, det vil sige statens ejendom, i modsætning til de fleste øvrige nævnte områder, der var kongens private ejendom, som kunne skænkes bort, pantsættes og gå i arv til den af hans efterkommere, som han ønskede.

Snorre fortæller i Harald Hårderådes saga, at Magnus den Gode døde her:

Magnus og hans medkonge i Norge, Harald Hårderåde, var i anledning af et af Svend Estridssøns oprørsforsøg sejlet til Danmark med hæren, hvorefter Svend flygtede øst på til Skåne, mens de norske underlagde sig landet, og så hedder det ordret i Didrik Arup Seips norske oversættelse: »De var i Jylland om høsten. En nat, da kong Magnus lå i sin seng, drømte han og syntes, han var hos sin far, den hellige kong Olav. Og han syntes, at Olav sa til ham: Hva vil du helst nå, sønnen min, enten fare med meg eller bli den mektigste av alle konger og leve længe, men gjøre en slik synd, at du knapt eller ikke kan få sonet den. Han syntes, at han svarte: Jeg vil, at du skal velge for meg. Da syntes han, at kong Olav svarte: Du skal fare med meg. Kong Magnus fortalte denne drømmen til mennene sine. Kort etter ble han syk og ble liggende der, det heter Sudatorp.« Suderup ved Åbenrå tilføjer oversætteren, det er Søderup. På sit dødsleje sendte Magnus bud til Svend, at han efter hans død skulle have Danmark, da han fandt det rimeligt, at Svend regerede der og Harald i Norge, hvor han allerede var medkonge.

Efter dødsfaldet holdt Harald Hårderåde ting med hæren og foreslog, at han med hæren drog til Viborg ting for at blive hyldet der som konge, men Ejnar Tamberskælver gjorde gældende, at det var hærens første skyldighed at føre kongens lig til Trondheim for at forene det med den hellige kong Olavs, og da Trønder og nordmændene fandt det rimeligt, opløstes hæren.

Saxo har en helt anden version i tiende bog: »Fra Gorm den Gamles til Magnus den Godes død«, Grundtvigs oversættelse: »Svend var, som sagt, modløs flygtet til Skåne, hvorfra han agtede sig ind i Sverrig til sin faders frænder, men da nu Magnus i største skynding satte efter ham, sprang, da han red forbi Alstad, en hare op, som køs hesten, så den slog sin rytter af,

og han faldt på et jord-styd mod nogle skarpe splinter, som gav ham hans banesår.

Således faldt da Magnus, og hans lig blev bragt til Norge, hvor det hæderligt stedtes til jorde i Trondheims kongegrav.«

Om de samme begivenheder siger Svend Aggesen: Kong Svend gik imod ham og indlod sig i et søslag mod ham ved Helgenæs, men i dette vandt Magnus sejr og vandt så Jylland, Fyn og Venderlandet. Men medens han nu lavede sig til at drage som sejrherre til Skåne for at forfølge Sven, omkom han på Sjælland ved et uventet ulykkestilfælde, idet han ved et fald med sin stejlede ganger blev slynget mod et træ.

I såvel ordlisten til Olriks som Grundtvigs oversættelse af Saxo bruges betegnelsen Alsted, som man henfører til en landsby mellem Sorø og Ringsted, idet man formentlig med Svend Aggesen i baghånden har benyttet Sjælland som ledetråd, men hvorfor skal det være Sjælland? Magnus er i Danmark med en ledingsflåde, og hvis han skulle forfølge Svend, synes det ikke sandsynligt, at han forlader flåden for at styrte igennem Sjælland, som han ikke har underlagt sig, og da han dør, er det på hærtinget i Viborg, Harald Hårderåde vil søge at blive kåret til konge i Danmark. Hvis man havde været Ringsted så nær som i Alsted, hvad havde da været mere sandsynligt, end at han først var draget til Ringsted for at blive hyldet der. Og ser man den sproglige fortolkning af bynavnet Alsslev, behøver man ikke nogen krumspring for at kombinere Saxos og Snorres versioner, så det må blive Svend Aggesen, der står alene.

Saxos stedbetegnelse er i Stephan Stephani latinske udgave fra 1644 betegnet som Alexstadium, der ligeså godt kan oversættes med Alsted som Alslev, og når hertil kommer, at Saxo slet ikke sætter Alexstadium i forbindelse med sin store protegé, Absalon, som han ellers altid nævner, når han kan komme af sted med det, til trods for, at Alsted og Fjenneslev er nabobyer, kan man formentlig drage den slutning, at kong Magnus er faldet med sin hest ved Alslev og bragt til Søderup kongsgård, hvor han er død.

Imod denne slutning kan anføres, at Saxo i omtalen af Svend Estridssøns død siger: Nu skete det, der Kong Sverr var blevet en ældgammel mand, at han fik helsot i Jylland og døde i en by, de kalder Suthathorp. Hvorfor kender han her denne lokalitet og ikke ved Magnus navn? Antagelig fordi han kun omtaler det sted, hvor Magnus havde uheld i Alsslev, ikke dødsstedet.

Storhed er der ikke mere i Søderup, men se på beliggenheden ved hærvejen og på placeringen mellem to åer i sumpet terræn. Ligheden med Fyrkat og Trelleborg er påfaldende, en lighed, der understreges endnu mere, hvis man bruger Meyers kort fra begyndelsen af 16 hundredetallet.

F. S. Grove-Stephensen.

EN POLITISK BARNDOM

Man hører ofte digtere fra forrige århundrede fortælle om, hvor meget de eventyr, som deres barnepiger fortalte, har betydet for dem. Når man er født og opvokset i Nordslesvig, er det fortællingerne om den store krig, der stærkest har indprentet sig i ens sind, siger bibliotekar Gynter Hansen, Åbenrå, som her fortæller om en lille barndomsoplevelse.

Næsten daglig hørte vi mændene fortælle om deres spændende og dramatiske, undertiden ustyrligt morsomme oplevelser, der alle var foregået på steder og tider, som vi ikke havde nogen konkret viden om, således at disse oplevelser havde let ved at udøve eventyrenes funktion i vore sind.

I næsten alle hjem hang der fotografier af mænd i uniform, og når vi spurgte om, hvem det var, fik vi altid at vide, at det var en broder eller en far eller en ægtemand, der var faldet i den store krig. Mange gange hørte vi mødrene under måltiderne snakke om krigstidens rationeringer, da man ikke fik smør men butterstrække, og når man i høsten eller roetiden hjalp til rundt om på gårdene, hørte man om, hvor vanskeligt det var at klare arbejdet, dengang alle mændene var væk. Krigen var vævet ind i vor hverdag og hjalp med til at give den et præg af noget farligt og spændende. Uafbrudt blev vi mindet om dette mærkelige væsen, der en gang havde skudt sig ind over vor by, som i øjeblikket havde trukket sig tilbage, men som kunne dukke op igen, hvornår det skulle være. Det havde helt omsluttet byen og lå bag ved alle tildragelser som mørke kræfter, der nok skulle bekæmpes, men som også sendte dejlige kildrende kuldegysninger ned ad ryggraden.

Og da man senere blev gammel nok til at læse Hemmingways romaner, virkede hans personer hverken fremmedartede eller overraskende. Vi kendte de samme rodløse og splittede typer fra vor egen barndom. Disse mænd der var berøvede alle illusioner, som ingen ting kunne tro på, og som kaldte politik og religion, men især politik for svindel. Blot var mændene hos os ikke så sentimentale og selvmedlidende som Hemmingways helte. Dertil havde de for megen humor.

Sommeraftenerne fra den gang glemmes aldrig. Luften var som nyfalden og duftede svagt af frisk hø. Poppeltrærnes blade vendte sig langsomt og blinkende i lyset. Mændene stod samlet på gadekrydset ud for slagterens hus og afgjorde krigens gang, den næste krig, ikke den, de selv havde været med i. Konerne sås ikke. De førte en underlig tilbagetrukket

tilværelse om aftenen, sad inde i stuerne bag gardinerne, men vinduerne stod åbne, så de kunne følge med, og alle vidste, at de sad derinde og lyttede.

For det meste listede slagterens søn ned i nærheden af mændene og stod der to-tre meter fra klyngen og slugte hvert ord med åben mund og store kuglerunde øjne.

Det var krigen, de diskuterede, mændene. Hans fader holdt med det store jernrige, der lå der en tredive kilometer syd for byen. Man kunne se derover fra møllens tag i klart vejr, og sønnen havde tit været deroppe og havde stirret intenst og længe mod syd. Men ptøj. Det brændte ikke engang derovre, og ikke en lyd hørte man. Det var ikke andet end at stå nede ved sundet og se over på Als.

Sønnens øjne blev større og større, og den ene hånd gik automatisk frem og tilbage over maven. Faderen havde overtaget. Det var i krigens første år, og mændene opererede med store troppeenheder, millioner af mænd herse de med, millioner af mænd for frem og tilbage som forrykte, skulle snart være her, snart der. Mændene på gadekrydset viste ingen skånsel, tværtimod, ikke nok med at disse millioner måtte halse hæsblesende tværs gennem det europæiske fastland flere gange i timen, ikke nok med at mændene lod dem meje ned som fluer, nej, også de værst tænkelige vejrforhold bød man dem. Det var nu især dem, der holdt med England og Frankrig, der pludselig også fik indflydelse på årets gang i naturen, på vinterens streghed, på efterårets regnskyl og nu nedkaldte årstidernes allermost modbydelige egenskaber over de stakkels udmattede soldaters hoveder.

Men slagteren stod sig. Var han trængt op i en krog, kunne han finde på at sige:

Jamen herre gud, vi kender da Franskmændene. Han stirrede på de andre med et drillende smil i mundvigene og spillende øjne.

Jo, jo selvfølgelig, de trak lidt på det, jo selvfølgelig kendte de deres Franskmænd, de havde jo også været med i fjorten-atten. Den krig skulle slagteren sgu ikke have monopol på.

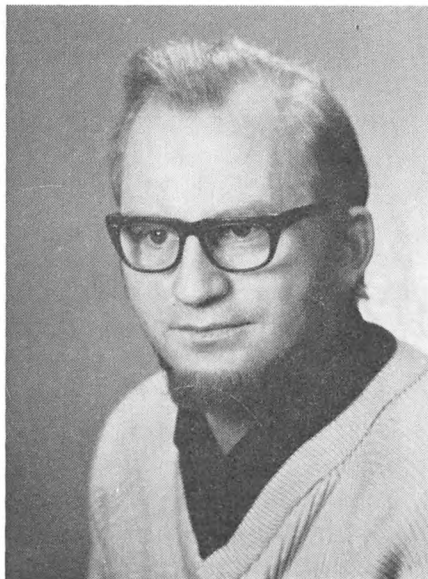
Ja, og I må da indrømme – nåh, det er sandt, I var jo ikke med ved Marne.

Sønnen rubbede sig ordentlig på maven. Det var vel nok en fader. Han skulle love for, de andre blev taget i skole nu.

Nåh, nej, I var jo ikke med ved Marne, ja, så er det jo noget andet, det tænkte jeg slet ikke på.

Da sønnen var barn, troede han, at de voksne mente, hvad de sagde derude på gadekrydset. Senere blev han klog på, at det var så som så med den ting. I hvert fald for faderens vedkommende. Selvfølgelig troede han på, at tyskerne var uovervindelige, han var bare ligeglad. De andre følte sig overbevist om, at tyskerne ville blive slået til sidst, og for dem betød det

Forfatteren, bibliotekar Gynther Hansen (f. 6. 12. 1930). Debuterer den 5. august 1965 med en fortællingskreds »Forvandling« på forlaget Arena, hvor han skildrer atmosfæren i en nord-slesvigske landsby i mellemkrigsårene, som et barn opfattede den. Bogen er en digterisk bearbejdet selvbiografi i lighed med nærværende skitse.

en god del mere, men ikke så meget at de kunne finde på at skændes med en nabo om det, at de kunne finde på at såre hinanden over det, at de f. eks. kunne finde på at sige det, de sagde til hinanden ude på gadekrydset, i fuldt alvor. Diskussionerne på de lange sommeraftener var mere et slags krydderi, et spil eller en turnering, hvor man godt nok begyndte med dagen i dag, men hvor man meget hurtigt gik over til i morgen, næste måned, om et halvt år, og hvor det så gjaldt om at overtrumfe hinanden, om at presse fantasien for de mest uventede indfald. Og hvor de morede sig, og hvor de nød det, og hvor de glemte, at et sted ikke så forfærdeligt langt herfra var det alvor. Eller glemte de det alligevel ikke? Var deres uhøjtidelige leg blot et nødværge, som gav det gode naboskab en mulighed for at overleve. For slagteren var det det ikke. Han var inderst inde lige glad med, hvem der regerede verden. Men for de andre?

Men sønnen var endnu ikke helt barn af sin by. Han troede, det var alvor. Derfor kunne han slet ikke forstå faderens reaktion en søndag eftermiddag.

Partiføreren Fritz Clausen boede i nabobyen. Af og til kom han ridende gennem gaden hos dem. En stor, tyk, umådelig tyk, kolossalt tyk mand, der bestandig kæmpede med sin egen krop for at få vejret halet igennem luftrøret og næsen, og som derfor aldrig fik kræfter til overs til at gøre luften til ord.

Både Fritz Clausen og alle de mænd, der var klædt ligesom han, og som flokkedes om ham, var et fænomen, der helt naturligt hørte hjemme i den

hverdag, der i børnenes fantasi havde taget farve af krigens eventyr. Disse mænd hørte ikke hjemme i den nøgne virkelighed, men var groet lige ud af de eventyr, som krigsoplevelserne var blevet til i børnenes sind.

En søndag holdt Fritz Clausens garde propagandamarch gennem byen. Et halvt hundrede store, knoklede bønderkarle i brune skjorter og langskaftede støvler og med skarptslebne spader over skuldrene kom marcherende med lange, sindige, lidt vaklende skridt, med svagt foroverbøjede kroppe og nedsænkede skuldre, som gik de endnu og pløjede bag et spand heste, der var forårskåde og bevægede sig lidt hurtigere, end karlene i grunden kunne følge med til.

Sønnen så dem dreje ind fra en lille sidevej oppe ved skolen og for derhen. De havde allerede en lang stribe af børn bagefter sig. Der gik en høj, mager mand og råbte og skreg ved siden af kolonnen. Hvorfor han gjorde det, stod ikke rigtigt sønnen klart, men han regnede med, at det var for at få byens folk til at se ud af vinduerne. I hvert fald havde det ikke nogen virkning på kolonnen. Mændene drejede hverken til højre eller til venstre, gik hverken hurtigere eller langsommere, tog hverken kortere eller længere skridt, de blev ved med at lunte af sted med samme tålmodige udtryk i ansigtet, som et spand solide jyder, der selv kender vejen og ikke lader sig anfægte af en lille hysterisk kusk, hvis piskeslag ikke svier hårdere end myggestik.

Sønnen sluttede op bagest i rækken. Hans øjne lyste. Her var da endelig noget af det, han havde stirret efter oppe på møllens tag. Her var mindst hundrede mand, og når de gik, lød det næsten, som om de kun var een, skridtene var lige ved at smælde. Sørensen også at det havde regnet om formiddagen. Vejen var fugtig og blød, sandets korn trådte tydeligt frem som i en vælling, der er ved at skilles, og tritene lød derfor lidt som en fugtig kineser, der fuser, i stedet for som knald, men alligevel, sønnen mærkede, hvorledes jorden næsten gav sig. Han kunne ikke holde sig nede bagved. Langsomt sneg han sig op foran de andre børn, op ved siden af de brunskjortede. Han skiftede fod og kom i takt. Det var vel nok ... Mon folk lagde mærke til dem. Han var sikker på, at når de nu kom ned til dammen, ville de dele sig i to hold og fare løs på hinanden i en umådelig stor lysning mellem høje træer, hvor lydene af slagene gav vældige genlyd, som kunne høres over hele byen, og alle folk vidste, at nu skete der noget, og måske ville de komme til at slå vinduer ind i kampens hede, og han og hans moder og fader måtte ligge og krybe sammen på gulvet for ikke at komme til skade.

Han skævede til vinduerne. Tosset også. Det var søndag, og det var i middagshvilet. Folk sov sgu. Ikke et menneske på gaden. Og nu kom de snart forbi hans hjem. Bare faderen nu ville se ham. Men han sov selvfølgelig også. Nej, faderen var ved vinduet. Han var sprunget lige fra sengen

derhen, kunne han se, for han stod i undertrøje og havde kun nået at trække den ene sele op over skuldrene. Han smilede stolt ind til faderen og marcherede videre. Men han holdt ikke ud ret længe mere. Han længtes efter at komme hjem nu, længtes efter at faderen skulle se på ham på den måde, som han somme tider gjorde. Han vendte om og løb, og han løb hele vejen om til bagdøren suget med af disse øjne, som om lidt ville få alt til at smelte inde i ham. Bagdøren var låst. Han ruskede i den, for han vidste jo, at de var oppe nu. Han ruskede, og døren gik pludselig op, og han faldt lige ind i faderen, som – begyndte at slå ham.

Jeg har aldrig kendt mage. Skal du langs med den slags abekatte. Begynd ikke på den slags du.

Jamen papa da, papa ... sønnen vidste ikke, hvad han skulle sige. Han forstod ingen ting mere.

Gynther Hansen

»INAUGURATIO CHRISTIANA ALBERTINA«

Da den gottorpske hertug Christian Albrecht havde grundlagt universitetet i Kiel 1665, lod han udarbejde en redegørelse for festlighederne af den italienske adelsmand Alexander Julius Baron Torquatus à Frangipani, og generalsuperintendenten Johannes Reinboth fik den 12. november 1666 den befaling at drage omsorg for, at et eksemplar af dette værk skulle anskaffes ved »alle unseren kirchen in unseren fürstenthüern und landen«. Bøgerne skulle opbevares til varig hukommelse. At bogen kom til Burkal præstebibliotek, ses af arkivfortegnelser fra 1760 og 1802. De tre ord, som står over disse linier, stammer fra inventariet 1760 (Sønderjysk Månedsskrift 1965, s. 78); i inventariet 1802 står de samme ord. Bøgerne skulle betales, men dertil var ikke alle præster villige. I Uge skrev Eskel Hansen Lohmann 1666: »NB. Die Descriptio Academiæ Kiloniensis allhier zwar eingeliefert, kann aber nicht bezahlet werden.«

I Hjordkær, Holbøl, Kliplev, Ravsted, Rømø og Ubjærg kirkeregnskabsbøger har jeg ikke fundet noget om »Inauguratio«.

Thomas Otto Achelis.

Rettelse:

I billedteksten s. 167 i juli-nummeret var ordene 'grev Bent' fejlagtigt kommet med. Det var bibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus, dr. phil. Viggo J. v. Holstein-Rathlou, der havde tegnet dr. Aage Lauesgaards ex libris. Vi beklager fejlen og takker de mange, der så venligt har gjort os opmærksom på den.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1828

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

**Besøg
landsdelens
museer**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- *Mange moderne stykgodskraner*
- *7,00 m vanddybde*
- *Havnen kan besejles dag og nat*
- *Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje*

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Støt

vore

annoncører

Aldrig læste bøger er død kapital Byt til andre bøger eller sælg

Se BOGBØRSEN på omslagets anden side.

Tilbud og efterlysninger
så BOGBØRSEN
Optages gratis for abonn.
på Sønderjysk Månedsskrift

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morso Stobegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM **KØLEANLÆG**

BRØDRENE GRAM A/s • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.